

представители на животинския свят. Разказите на Емилиян Станев са свежи, суrowи и верни до прецизност картини на обладаните от инстинкт за самосъхранение и продължение на рода животни. В същото време у тях има мъжествена в чистотата и нежността поезия, извираща от предадените с изумителни багри и звуци изгледи, залежи, зимни, есенни и пролетни дни. Най-сетне поезията извира и от реагиранията на самите животни, които в повечето случаи са показани в моменти на самоотбрана. Емилиян Станев с очите на ловеца вижда и възпроизвежда красотата на природата. И затуй постоянно изживява мъка по нарушената хармония в света. Все повече над ловната страст надделява мисълта за ненужност от изстреблението на един свят, който има право на съществуване. Но не във всички разкази присъства този умен и развълнуван ловец, който умее да усеща и цени красотата. Някои от първите разкази на Емилиян Станев се занимават с образа на смазания от неволи и тегло човек. По-късно Станев превзема интереса си към тях хора, чиято жизнена обреченост раждаше често коравосърдечие в душите им. Писателят се насочи към хора, които преди всичко са поети по душа. Така все повече в разказите му заема място истинският споменат ловец. Тези наши мисли споделихме, за да защитим оспорваното мнение за известната еволюция в разvoja на Емилиян Станев като писател натуралист.

Бихме си позволили да отправим и една бележка относно статията за Димитър Талев. По начало Жечев преди тази статия на много места се изказва за Талев с една характерна за него сериозност и най-вече с вестина. Но когато иска да разгадае загадката на романиста Талев, той взема доста студен, малко наставнически тон.

В статията ние искаме да видим мястото на Талев в съвременната романистика. Интересен е въпросът за Талев като продължител на Вазовите традиции. Талев даже и в образа на Ния проявява своята психологическа проникателност. Но всичко това отсъства от статията на Жечев. Струва ми се, че за самия критик Талев все още е загадка. Статията на Жечев за Талев показва, че въпросът за тона на критика стои открит. Никой не иска критикът да говори безлично, плахо, неуверено. У критика трябва да има категоричност, увереност, страст, възхвала, отрицание. Критикът също е творец, който пише под напора на вдъхновението. Но все пак искаме да вярваме, че съвременният критик не може да следва механически тона на някои критици от миналото. Той трябва да се съобразява, че изпълнява дълга си при съвсем нови условия на живот. Оттук по-голямо уважение и загриженост към действително извилилите се таланти, и от друга страна, по-голяма нетърпимост към бездарниците и занаятчиите.

Отправените критични бележки не омаловажават факта, че в търсене на отговора на литературните проблеми творците, литературоведите и останалите читатели непременно ще вземат предвид развитите възгледи в книгата „Съвременни образи и идеи“, независимо от личните си предразположения към нейния автор. А това съвсем не е малко за една първа литературно-критическа книга, която просто поставя човек да се съобразява с нея. Тончо Жечев с книгата си спокойно застава до все още малцината у нас литературни критици, които в духа на високо-интелектуалното ни време мислят, възмущават се и пишат.

Михаил Василев

МОНОГРАФИЧЕН ТРУД ЗА АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

Неотдавна Александър Ничев издаде монографично изследване, посветено на творчеството на Алеко Константинов. За живота и литературното дело на гражданина и писателя Алеко е писано много. „Бай Ганьо“ и „До Чикаго и назад“ са класически произведения на българската проза, траен художествен документ против един отречен свят. Документ, който не проповядва отчаяние, обреченост и страх и въпреки от-

рицанието на една грозна и уродлива действителност, действа пречистващо и облагородяващо. „Щастливецът“ е фигура, която е привличала не само съвременниците на писателя, но и до днес има обаяние върху нас.

Най-ценното качество на книгата на Ничев е научната последователност в изложението на материала и богатото изобилие от факти, които хвърлят осветление върху творческия път на писателя.

В биографията авторът разглежда подробно семейната и социална среда на Алеко

Александър Ничев. Алеко Константинов (1863—1897), издателство на БАН, 1964 г., 326 с.

и очертава постепенното му израстване като хуморист-изобличител. Спирайки се на студентските му години в Одеския университет, Ал. Ничев разкрива как са започнали да се оформят гражданската позиция на писателя и неговите творчески интереси. Мисълта за отечеството постоянно вълнувала Алеко. Той живеел с интерес към политическите събития в родината си. С остри си сетива долавял най-характерните черти на социалния момент в България и уязвимите места на политическата реакция. Чужд на позата на бездушния съзерцател, той живеел с вълненията на демократичните маси на българския народ.

В своя труд Ал. Ничев е потърсил диалектическата връзка между делото и личността на Ал. Константинов. Той е прочутил много материали за неговата дейност и обществено положение след завършване курса на Одеския университет. Чрез редица факти е очертал доблестната му личност и неподкупна съвест. Известен е случаят, когато в качеството си на помощник-прокурор при Софийския апелативен съд писателят поел защитата на в. „Народни права“, чийто редактор бил подведен към отговорност за оклеветяване министър-председателя Стамболов. Ал. Константинов отблъснал натиска на Захари Стоянов, който пожелал да използва положението си на партий функционер, за да реши предварително изхода на делото и не изпълнил „молбата“ му за „строгото осъждане на редактора“. Писателят бил уволнен пет дни след заседанието на съда, на което се държал достойно. Този акт на незачитане волята на големците, както и други, подобни нему, издават борческия граждански патос на Алеко.

В книгата са събрани особено интересни данни за обществената дейност на Ал. Константинов. Отзивчивият дух на писателя го е подтиквал да участва активно и в ръководството на дружество „Славянска беседа“, в комисии по важни обществени акции, в театралния комитет, създаден по почин на Иван Д. Шишманов или като член на редакционната комисия за издаване на сборник в чест на Константин Фотинов.

Изнесените факти от одисеята на Ал. Константинов като адвокат говорят за неприязнята и погнусата у писателя, породена от нравствената поквара на неговите колеги — адвокати.

С право Ал. Ничев засяга такива важни въпроси като опозиционното държание на Алеко през годините на Стамболовата диктатура и властта на народияците. Демократичната натура на хумориста не се помирявала нито с „патриотите“-стамболовисти, нито с народняците. Вярата му в мощта и здравия разум на народа му вдъхвала сили за борба срещу обществените язви. Затова броят на враговете му нараствал след всеки

фейлетон. Те го уволнявали, пропъждали от едно място на друго, предупреждавали, че ще го убият. Но Ал. Константинов не бил в състояние да скъса връзките си с демократичните кръгове. Той продължавал да следва своето неспокойно призвание.

Още в началото на книгата си Ал. Ничев подчертава, че работата му върху биографията има значение на самостоятелна задача, „обособяването на която се оказва не само желателно, но и наложително“ (стр. 5). Авторът смята, че поради оскъдността на биографичния материал, читателят трябва да съсредоточи вниманието си и върху помаловажни факти, които нямат пряка връзка с литературната дейност на писателя, но са подчинени на задачата за осветляване на неговата среда — например някои данни за борбата за национално освобождение в родния град на Алеко, Свищов, за неговата фамилия и др. Голяма част от добросъвестно събраните и изложени биографични данни обаче не са подчинени на един по-цялостен поглед върху личността на писателя и не допринасят за изграждането на неговия образ.

Вече отбелязахме, че най-голямото достойнство както на биографията, така и на цялата книга е изобилието от материали с познавателна стойност. Това личи и при анализа на „Бай Ганьо“. Когато разглежда тази творба, Ничев особено наблюдава на връзката на отделните очерци с политическия живот и нечистите котерийни борби на времето, станали „родилен дом“ на главния герой. Авторът посочва, че в първоначалната концепция за бай Ганьо сатирата отсъствувала. Замогващият се представител на българската буржоазия е изправен лице с лице срещу европейската култура. Предмет на критика в първия очерк е не само буржоата, но и изостаналият заграбля българин. Именно след началния очерк Алеко прекъсва временно работата върху „Бай Ганьо“. Няколкото месеца мъчяние се оказват фактически процес на изясняване на жизненото поведение на героя, на избистряне на социалната му роля. За писателя безогледната алчност, духовна посредственост и простиашина на „вчерашните“ и „днешни“ властици са едни и същи. Ето защо за него е недостатъчно вече да представя своя герой като надменен и самодоволен, мним аристократ. Неговият бай Ганьо сега устройва изборни погроми, вдъхновява пияните шайки. Той е не само „нечистоплътен анекдотичен герой“ и парвеню, а и възмутителен блюдолизец, „обществен мазник“, както се изразяваше Пенчо П. Славейков.

И така Ал. Ничев проследява постепенното обогатяване на идеята за бай Ганьо. Според него развитието на героя става разбираемо само когато се вземат под внимание тогавашните политически събития. Искам

да обърне внимание на една теза на автора, според която очерците за бай Ганьо са самостоятелни произведения. Той се аргументира с това, че макар и създадени в съвсем къс период от време (в продължение на по-малко от една година), те се различават съществено помежду си. Това си твърдение Ал. Ничев използва като доказателство против мнението на някои буржоазни критици за художествена непълноценност на произведението. Той изтъква, че подобни нападки нямат сериозни основания, тъй като всеки от четирите очерка с общо заглавие е отделна творба. Това свидетелствува за постепенно променящото се отношение на Ал. Константинов към героя и представлява различна степен на идейно изясняване и на политическа актуализация.

Полемизирайки със становището на буржоазните критици, Ничев обаче не успява да изясни художественото своеобразие на образа на бай Ганьо. Неговото твърдение за самостоятелността на отделните очерци е също спорно.

Една от заслугите на Ал. Ничев в книгата е систематизирането на богатия материал за прототиповете на образа на бай Ганьо. Те са конкретни лица, чиито характерни черти Ал. Константинов е използвал, за да ги синтезира в един релефен образ. Затова бай Ганьо се явява в разни аспекти, с изпъкнали черти, каквито едно действително лице рядко може да притежава. По собствените думи на писателя, героят трябвало да увековечи името на прокурора-стамболовист Ганьо Чолаков, който обвинил в предателство своя благодетел митрополит Климент (Васил Друмев). Алеко Константинов е запазил образа и на друг бай Ганьов прототип, който свързва героя с външните черти на българина и националния бит. Това е казанлъчанинът Ганьо Сомов, чийто ярък портрет намираме в „До Чикаго и назад“. Като прототип на бай Ганьо се е изтъквал от редица автори и търговецът Айвазян от българския павилион на Чикагското изложение. Практицизмът като характерна черта от психиката на този ориенталец участва в обрисовката на бай Ганьо. Подобен факт дава възможност за едно по-широко тълкуване на образа като възпитател и на ориенталистката. Бай Ганьо едновременно е и българин, и ориенталец, и възхождащ буржоа, и общочовешки тип.

Ценни качества ще отбележим и в раздела на книгата „Фейлетони“. В него е разглеждана една постоянна особеност на Алековия фейлетон: как хумористичният или сатиричен образ се създава върху основата на политически злободневни събития. Добър пример в това отношение е фейлетонът „Угасете свещите!“. За изследователя той е своеобразен коментар на една курioзна

заповед до окръжните управители по време на народняшките избори. Заповедта била категорична, предписвала изборите да бъдат спечелени от кандидатите на правителството на всяка цена. Хумористично-сатиричният ефект се постига благодарение на грубото несъответствие между официалните обещания на народняците за свобода и техните изборджийски методи. Ал. Ничев посочва, че в своите фейлетони Ал. Константинов не е безобиден хуморист. Разбира се, да се отрича добросърдечие в хумора на Алеко значи да се пренебрегва своеобразието на писателя. Но изобличителят на буржоазната епоха не бе само благ хуморист. Неговата благородна личност и активна, дейна натура умееха да воюват с остро перо срещу факторите на нашия обществен живот. Ничев постъпва съвсем правилно, като се обявява срещу опитите на някои критици да принизят образа на Алеко Константинов до благодушен и безвреден хуморист, без да отбележат борческата му страст и енергия.

Като разглежда фейлетоните на писателя, изследователят се спира не само върху образите на конкретни политически дейци. Той разкрива и същността на обобщените типове. Според него това са образи на измислени герои, които нямат реални прототипове, а са създадени в резултат на творчески наблюдавани факти с оглед на определена художествена задача. Авторът ни убеждава, че по правило художествената задача, която си поставял фейлетонистът, има ярък актуално-политически смисъл.

От казаното се разбира, че трудът на Александър Ничев е монографично изследване, богато с фактически материал, много анализи и детализиране на редица страни от художественото наследство на Алеко. Но при всеки изследователски жанр ние предявяваме и някои по-общи изисквания. Преди всичко те се отнасят до метода на изследването. В увода на книгата Ничев е формулирал целта на своя труд, посочил е, че главното му намерение е било да проследи как писателят конкретно решава художествените си задачи. „По правило всяка негова творба (на Ал. Константинов — Л. К.) се разглежда като самостоятелна цялост, без обаче да се откъсва от други, близки в различно отношение творби; дърят се както общи белези, така и съществени отлики между тях, за да проличат степените в литературното развитие на Алеко Константинов“ (стр. 6).

Този метод на изследване се отличава с ред положителни черти. Той е дал възможност да се изнесат подбуди и конкретни поводи, да се разкрие неотменната връзка на творчеството на Алеко с политическата действителност, неговият демократичен мироглед. Ал. Ничев анатомизира прецизно

проблематиката на произведенията, имайки предвид за цялостната обществена атмосфера от последното десетилетие на миналия век и политическите събития след осемнадесети май 1894 г. — падането на режима на Стамболов и идването на власт на партията на К. Стоилов.

Анализът на творбите на Ал. Константинов е сериозен и обстоятелствен. Той се отличава с конкретно поставяне на проблемите и правилен историко-литературен принцип. Ничев разглежда произведенията откъм различни аспекти: сюжет, композиция, езикови особености. Понякога обаче той разкъсва художествената тъкан на творбите, раздробява я на части. Органичното сцепление между анализ и синтез се нарушава постоянно, то дори понякога напълно отсъства. Авторът се увлича в исторически справки, при изясняване на съществени въпроси се отклонява в неоправдано продължителни екскурзии, с които цели да разтълкува по-добре някои икономически и политически ситуации. Така например, когато говори за Алековото отношение към американската действителност в анализа на „До Чикаго и назад“, той прави изложение за политическата история на САЩ с езика на икономиста, а не на литератора.

Ничев издапа в описателство и коментарство на съдържанието, той често „каталогизира“ чертите на произведенията. Използването на каталогизиращи похвати води до известна сухост на изложението. Такъв е случаят, когато Ничев говори за положителните отлики на „До Чикаго и назад“: „С какви качества пътните бележки „До Чикаго и назад“ принадлежат към класическото наследство на нашата литература?“ — запитва авторът и отговаря изчерпателно:

„До Чикаго и назад“ е един от първите сериозни приноси към нашата критическо-реалистична литература. Критиката в този пътпис е отправена в три главни насоки: 1. към американската буржоазно-демократическа държава. . . 2. към Англия. . . 3. към България. . .

„До Чикаго и назад“ има голямо естетическо и литературно-историческо значение, което се изразява в три главни насоки: 1. по отношение на реалистичния метод. . . 2. по отношение на езика. . . 3. по отношение на очерковия жанр. . . (стр. 99).

Такива хладнокрвни изреждания на характерните особености на произведенията умъртвяват естетическата тъкан на анализа и препарират живата творческа мисъл и реч на изследователя.

Трудът на Александър Ничев по своя жанр е монографичен. Стилът е научен, с претенции за систематизиране на мате-

риала, за изчерпателност и аналитичност. Но този анализ понякога издребнява. Всред множеството дребни особености и детайли основното в характеристиката на Ал. Константинов като художник се губи. Тази слабост личи особено при изтъкването на езиковите особености на произведенията.

Да вземем за пример главата „Поетика“. В нея авторът се ограничава с изясняване на различните стилистични пластове в творбите, на начините на типизация и индивидуализация, на използването на жаргона като характеризиращо средство, на въпроси от лексиката и синтаксиса и други особености в речта на Алековите герои. Ничев застъпва безспорното гледище, че „езикът на Ал. Константинов заслужава онова внимание, което се полага на рядко по пластичност средство“ (стр. 237). Някои от неговите наблюдения са много ценни. Например мисълта, която развива във връзка с емоционалността на езика, е важен белег изобщо на Алековото отношение към езика: „По правило езикът на Ал. Константинов е силно емоционален. Там, където неговите творчески съображения не страдат, той предпочита да замени неутралната дума с нейния емоционален синоним. И тогава той постига такива смислово-емоционални резултати, които нямат precedent в нашата литература.“ (стр. 269).

В същата глава се разглежда естетическите възгледи на писателя (въпроса за типичното и случайното с оглед задачите на художника, връзката на литературата с обществения живот, реалистичното виждане и изображение на Алеко и романтичния му поглед). Авторът подчертава схващането на Ал. Константинов за личността на писателя, според което творецът-художник трябва да се стреми да бъде гражданско-борец, а творчеството му да е най-пряк израз и най-мощно средство за постигане на този стремеж. Съвсем вярно Ничев обяснява отношението на Алеко Константинов към положителния литературен герой. Писателят е схващал ролята на положителния герой като бич срещу тъмните „герои на живота“. И макар да не е рисувал „светли образи“, той винаги е вярвал в тяхната мисия.

Нямам възможност да се спирам върху всички главни, структурни въпроси на Алековата поетика, които авторът е набелязал. Въпреки безспорната си култура и умение обаче той не вниква достатъчно в цялостната художествена система на писателя и се ограничава главно в езиково-филологически разбори.

В труда на Ал. Ничев няма достатъчно историчност при определяне мястото на фейлетона на Ал. Константинов. Авторът се задоволява само да посочи, че като изключим Л. Каравелов и Хр. Ботев, в нашата литература този жанр няма дълго-

летни традиции и затова заслугите на Алеко са още по-големи. Неговият фейлетон „наподобява този на Христо Ботев, но не се покрива с него“. И макар че предприема дълга разходка в миналото, за да направи паралел между злободневността на Алековите фейлетони и комедиите на Аристофан, Ничев не успява да изтъкне тяхното място в българската литература. А то може да се посочи само в съпоставка с постиженията на Ботев, Кирков и Смирненски.

Въпреки че към монографията на Ал. Ничев могат да бъдат отправени повече или по-малко и други критически бележки, като цялост тя заслужава положителна преценка. Изнесените от автора ценни материали, особено в главите „Биография“ и „Алеко Константинов и българската социално-демокрация“ допринасят за изследването на наследството на големия критически реалист. При анализа на фейлетоните, на „Бай Ганьо“ и „До Чикаго и назад“

са характеризирани вярно дълбоката, органична връзка на Алековото творчество с обществената действителност, политическите лица и прототипове в неговите творби, езиковото своеобразие и умение на хумориста. От гледна точка обаче на съвременните изисквания към историко-литературното изследване монографията за Ал. Константинов остава някои наши очаквания незадоволени. Анализът на Ничев на много места в книгата не се е издигнал до синтетичност, до единен естетически поглед, който да тъкува всяка съставка на произведението с оглед на нейното място в една цялостна художествена система.

Но въпреки недостатъчната пълноценност на художествения анализ, трудът на Александър Ничев притежава ред други качества, за да бъде приет като положително явление, резултат на целенасочена и упорита изследователска работа.

Лилия Кирова

С ПОГЛЕД КЪМ СЪВРЕМЕННОСТТА

Временният отлив от полето на съвременната литературна критика постепенно се изживява. Редица изтъкнати наши литературни критици все по-често се появяват в оперативната критика, а проблемите на съвременната литература стават предмет на техните трудове. Усилията на нашата критика да не изостава от съвременното развитие на литературата стават вече все по-осезателни.

... Яко Молхов се нарежда между тази група критици, които са насочили вниманието си изцяло върху проблемите на съвременната литература. Наскоро излязлата му книга „Съвременни белетристи“ е още едно свидетелство за тези интереси. В първата част на книгата са включени две обемисти статии — очерк върху романистиката на Димитър Димов и обзорен преглед за романа през 1960 година.

Литературно-критическият очерк за Димитър Димов е успешен опит да се нарисова творчески портрет на един от най-значителните представители на съвременния ни роман. Личното познание между творец и критик е дало своите положителни резултати — онова, което не е могъл да извлече от творчеството на Димов, критикът до-

пълня от непосредствени наблюдения. Тонът е дружелюбен — без да изгубва своята критична острота. Възходящата права, която е изтеглена от „Поручик Бенц“, пред „Осъдени души“ и да достигне до „Тютюн“ най-добре илюстрира един продължителен процес на творческо съзряване. Поел своя път от роман със сантиментално звучение, в който съмтно се долавят демократични навеи, Димов израства като един от най-крупните представители на социалистическия реализъм. Критикът умело е извел на преден план и разкрил тази мирогледна еволюция — изградена под влияние на обществените събития, — благодарение на която Димитър Димов израства и като художник. Съвсем естествено е Молхов да спре вниманието си главно върху проблемите и героите на романа „Тютюн“ — тук той най-дълбоко прониква в идейно-художествения свят на твореца. Така успява да ни разкрие една изключително интересна творческа индивидуалност. От „Осъдени души“, където въображението на твореца се бе залутало в далечна чужбина, Димитър Димов се върна към една добре позната му действителност, за да създаде — както критикът бележи — „творбата на своя живот“. Наред с яркото и безпощадно изобличение на буржоазията, представена в романа главно чрез износителите на тютюни и тях-

Яко Молхов, Съвременни белетристи, издателство Български писател, 1964 г.